

Příběh sester Mückových

Slavoničtí Židé v období 1938–1948

Židovské obyvatelstvo Dačicka a Slavonicka mělo několikastaletou tradici života v regionu. Celý region jihozápadní Moravy byl po roce 1670 zasažen migrační vlnou Židů z Dolního Rakouska a došlo k vytvoření silných židovských obcí v obcích jako Markvarec, Písečné, Dolní Bolíkov, Staré Hobzí, Olšany atd. Ve městech v regionu nemělo židovské obyvatelstvo většího zastoupení, teprve po legislativních změnách směřujících k zrovnoprávnění Židů od poloviny 19. století dochází k jejich odchodu z vesnic do měst.

Pokud jde konkrétně o Slavonice, až do roku 1848 nelze o židovském osídlení Slavonic prakticky hovořit. O přítomnosti několika Židů informují vesměs útržkovité informace a až revoluční rok 1848 přinesl změnu této situace. Židovské obyvatelstvo bylo zrovnoprávněno rakouskou ústavou 1848 s ostatním obyvatelstvem. Bezprostřední reakce Židů z okolních vesnic byla velice rychlá. Do měst přicházejí především Židé z nejbližšího moravského území (Písečné, Bolíkov, Markvarec), ale objevují se v omezené míře i Židé z Čech, konkrétně ze Starého Města. Ve Slavonicích nacházíme v samotném revolučním roce 1848 již 27 židovských obyvatel.¹ Tento počet je konstantní po celá následující léta, během nichž je dokončen proces zrovnoprávnění, zejména pokud jde o uvolnění hospodářského podnikání židovského obyvatelstva.

Právě po definitivním zrovnoprávnění s ústavou roku 1867 dochází k další migrační vlně židovského obyvatelstva do města. V roce 1869 je zde tak celkem 63 židovských obyvatel. Maxima dosáhla slavonická obec na přelomu století, když je zde v roce

¹ Hruschka, R.: Geschichte der Juden in Zlabings, In: Gold, H. (ed.): Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart, Brno 1929, s. 474-475.

1900 celkem 77 Židů.² Slavonická židovská komunita přispěla zásadním způsobem k industrializaci města. Zasloužily se o to nejen vlastní podniky zdejších Židů, ale zejména několik poboček vídeňských firem. Na židovskou obec ve Vídni měli totiž slavoničtí Židé velice úzké rodinné kontakty. Ty pocházely z dřívějších kontaktů Židů přesídlených z Bolíkova a Písečného. Z hlediska náboženské příslušnosti patřily Slavonice od roku 1890 pod židovskou náboženskou obec v Písečném. Souviselo to s rušením oslabených vesnických obcí (Bolíkov, Markvarec, Olšany, Staré Hobzí), které byly vyliďňovány vleklou migrací a přešly buď pod Písečné, či pod Jemnici. Písečné si z bývalých velkých vesnických židovských obcí jako jediné udrželo relativně silné postavení a v devadesátých letech 19. století se proto stalo židovským centrem regionu. Tato pozice ovšem také nevydržela dlouho, neboť již na přelomu století postihuje postupný úpadek i tuto obec. Slavonice zůstaly pod Písečným pět let, přesně do roku 1895, kdy vznikla ve Slavonicích samostatná židovská obec, což také souviselo s postavením nové budovy synagogy.

Zatímco dřívější vesnická židovská centra postupně zanikala v důsledku odchodu Židů do větších měst, Slavonice jako cíl první etapy této migrace posílily svou židovskou komunitu. A tak v době, kdy v okolních místech synagogy mizí, jsou bořeny a prodávány, ve Slavonicích je postavena nová budova. Stavba vznikla v Dlouhé ulici č.p. 61 z popudu slavonického obchodníka a továrníka Lazara Stukharta, kterému byla také dedikována. Dne 25. června 1895 ji slavnostně otevřeli rabín z Písečného dr. Nathan Frankl a rabín z Jemnice dr. Abraham Morgenstern. Budova synagogy nesloužila jen kultovním účelům, ale byla střediskem mnoha dalších aktivit zdejší židovské obce.³ Byla využívána i jako

² Smutný, B.: Židovské obce na jihozápadní Moravě a jejich obraz v pramenech Moravského zemského archivu v Brně, In: Židé a Morava (sborník z konference), Kroměříž 1994, s. 21.

³ Stehlík, M.: Židé na Dačicku a Slavonicku 1670 – 1948, Dačice 2001, s. 70.

nemocnice pro staré a nemocné Židy a v prvním patře byl také byt učitele židovské školy.

Během Československé republiky 1918–1938 se život slavonických Židů prakticky nezměnil, teprve koncem třicátých let bylo také židovské obyvatelstvo Slavonic zasaženo důsledky agresivity nacismu. Většina slavonických Židů odchází po mnichovských událostech přelomu září a října 1938 na území Druhé republiky a jejich jména nacházíme po roce 1939 hned v několika protektorátních transportech do Terezína a dále na východ. Šlo o rodiny Allinovu, Bauerovu, Guttmanovu, Lichtwitzovu, Mandlovu, Planerovu, Schwalbovu a Zimmerovu.⁴ O osudech slavonických Židů máme pak z tohoto období prameny především z úředních dokumentů, popř. z kusých zápisů v místní kronice. Doposud nebylo ovšem výrazněji využito metod orální historie a konfrontace písemných pramenů se vzpomínkami přímých účastníků těchto pohnutých historických procesů. U tragédie holocaustu je záležitost ještě o to složitější, že se nám vzpomínky prakticky nezachovaly. Tuto absenci vzpomínek přeživších židovských obyvatel i pro region Dačicka a Slavonicka ovšem změnilo otevření centra Malach v roce 2009.

Jedná se o mimořádný projekt s oficiálním názvem „Centrum vizuální historie Malach“, který poskytuje v Praze na Matematicko-fyzikální fakultě UK místní přístup k rozsáhlému digitálnímu archivu Institutu USC Shoah Foundation pro vizuální historii. Jedná se o soubor bezmála 52 000 výpovědí přeživších a svědků holocaustu, které byly během 90. let zaznamenány v 56 zemích a 32 jazycích. K dispozici je více než 500 rozhovorů v češtině v průměrné délce dvě hodiny. Na tomto místě je možná vhodně stručně představit i samotnou nadaci Shoah. Založení Institutu USC Shoah Foundation bylo v roce 1994 inspirováno vlastními zkušenostmi režiséra Stevena Spielberga z natáčení filmu

⁴ Stehlík, M.: Slavonické dvacáté století 1900 – 1960, Dačice 2009, s. 65–67.

Schindlerův seznam. Režisér založil nadaci Survivors of the Shoah, aby sbírala svědectví přeživších holocaust a dalších pamětníků. Nadace natáčela židovské pamětníky, ale také homosexuály, Svědky Jehovovy, osvoboditele a svědky osvobození, politické vězně, zachránce, Romské pamětníky, přeživší programu eugeniky, a účastníky soudů s válečnými zločinci. V roce 2006 se tato Nadace stala součástí College of Letters, Arts & Sciences na Univerzitě Jižní Kalifornie (USC) a přijala nové jméno: USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education. Tato změna názvu odráží rozšířenou misi Institutu: překonávat předsudky, netoleranci a fanatismus – stejně jako utrpení, které způsobují – prostřednictvím vzdělávacího využití svědectví z archivu Institutu.

Při pohledu do databáze přeživších lze nalézt i několik svědectví z oblasti jihozápadní Moravy, přímo pro dějiny regionu jsou pak patrně nejzajímavější vzpomínky slavonických sester Mückových (rodinné jméno za svobodna), konkrétně Normy Gorali a Ilse Deckelbaum. Obě pocházely z poměrně významné slavonické rodiny Lichtwitzových. Dědeček obou žen, Emil Lichtwitz, byl významným slavonickým podnikatelem, obchodníkem, majitelem pivovaru i komunálním politikem.⁵ Angažoval se v sociální demokracii, kandidoval pravidelně i v místních volbách a v letech 1922 i 1927 byl zvolen dokonce zástupcem slavonického starosty. Zemřel v roce 1931 a jeho hospodářské aktivity převzal jeho zeť Erich Mück, který si vzal jeho dceru Irmu Lichtwitzovou. Obývali č.p. 235 v Nádražní ulici, měli poměrně velký dům se zahradou, který byl v blízkosti slavonického nádraží a krom jiného provozoval Mück také hostinec a byl distributorem budějovického piva Budvar. Vlastní osobní příběh Ericha Mücka je zajímavý také z hlediska jeho vztahu k

⁵ Emil Lichtwitz (narozen 1868) byl ženatý s Julií Lichtwitzovou (narozena 1873, rodné jméno Reinigová) a měli čtyři dcery: Valerii (nar. 1898), Irmu (nar. 1899) – matka našich pamětnic, Alici (nar. 1901) a Ellu (nar. 1903). Státní okresní archiv (SOKA) Jindřichův Hradec, fond Archiv města Slavonic, karton č. 52 (domovské listy).

náboženství. Narodil se v roce 1890 ve Vesci u Pardubic a byl jedním z těch, kteří po zkušenosti z první světové války odmítl příslušnost k jakémukoliv náboženství, vystoupil proto z římskokatolické církve a deklaroval se jako člověk bez vyznání. Rodina se hlásila k německé národnosti, synagogu však navštěvovaly pouze matka s dcerami. Jak dodává Norma Goralí: „*Otce nezajímalo, jestli budeme židé nebo křesťané, babička Lichtwitzová rozhodla.*“⁶ Manželství bylo uzavřeno 3. listopadu 1925 ve Slavonicích.⁷ První dcera Norma Mücková se narodila 18. 9. 1926, její sestra Ilse Mücková pak 6. 3. 1932. Také jejich rodinu zasáhly události podzimu 1938, o kterých vyprávějí ve svých vzpomínkách pro Nadaci Shoah.

Rozhovor s Normou Goralí proběhl 14. prosince 1996 v Baden-Badenu v Německu, rozhovor s Ilse Deckelbaum pak 6. 5. 1997 v Montrealu v Kanadě, přičemž obě interview jsou vedena v angličtině.⁸ Obě nejprve vzpomínají na situaci ve Slavonicích před rokem 1938 a okupací v rámci obsazení pohraničí. Jakkoliv je věkový rozdíl mezi oběma necelých šest let, je zde patrný rozdíl ve vnímání celkové situace ve městě. Zatímco Norma Goralí, starší z obou sester vzpomíná na Slavonice jako na místo, kde měla krásné dětství, krásný dům, dětství plné her, vzpomíná na rozsáhlou zahradu, Ilse Deckelbaum jako by již žila v jiném městě. Norma Goralí vzpomíná na ostatní slavonické židovské rodiny a zejména na svého dědečka, který byl dle jejích slov významným slavonickým mužem. V rodině se slavily některé typické židovské svátky jako pesach a roš hašana.⁹ Do školy chodila Norma Goralí

⁶ Centrum vizuální historie Malach, interview s Normou Goralí, 14.12.1996, Baden Baden, Baden-Württemberg, Německo, kód: 23207, track 2.

⁷ SOKA Jindřichův Hradec, fond Archiv města Slavonice, karton č. 52 (domovské listy).

⁸ <http://ufal.mff.cuni.cz/cvbm/>

⁹ Svátek Pesach připomíná vyjití Izraele z egyptského otroctví. často nazývaný „Svátek nekvašených chlebů“ nebo „židovské velikonoce“ je jedním z nejdůležitějších židovských svátků a zároveň jedním z nejstarších vůbec. Společně se svátky Šavu'ot a Sukot se řadí mezi tři poutní svátky, které se každoročně slaví a které připomínají vyjití z otroctví a cestu ke svobodě. Je

ve Slavonicích mezi šestým a dvanáctým rokem. Vzpomíná na celkově přátelské prostředí, teprve rok před příchodem Hitlera se situace změnila, židovské děti začaly být kolektivem německých dětí ignorovány.¹⁰ V jejích vzpomínkách zůstaly Slavonice místem hezkého dětství, ve dvanácti letech byla však i ona konfrontována s hrůzami přicházejícího nacismu. Naopak její sestře Ilse Deckelbaum bylo v roce 1938 pouhých šest let a má tak ve své paměti jiné Slavonice. Pamatuje si počátek školní docházky a jen velmi málo židovských rodin, zjevně v souvislosti s odchodem židovských rodin ze Slavonic v roce 1938. Ilse Deckelbaum vzpomíná, že si příliš nehrála s německými dětmi. Byla spíše doma, kde bylo mnoho zvířat a velké hospodářství. Slavonice má v paměti jako město s poměrně vesnickým charakterem. Pokud jde o vztah německé většiny k Židům, ostatní obyvatelé s jejich rodinou podle ní příliš nemluvili. Její nejhorší vzpomínkou na období do Mnichova je fyzický útok, který zažila. Mnohokrát dále docházelo k verbálním útokům na Židy, včetně jejich rodiny.¹¹

Další část vzpomínek již patří dramatickému období let 1938–1945. Norma Goralí se ohlíží za situaci podzimu 1938, citují: *„Češi i Židé odešli. Náš otec nehodlal odejít s argumentem, že jsme přece Němci. Také sestra mojí matky zůstala. Otec distribuoval pivo, a tak musel jezdit s pivem i přes hranice. Jednou odjel otec s velkou zakázkou a celé tři dny jsme o něm nevěděli. Poté přišli do našeho hostince nějací Češi, kteří se divili co děláme stále ve Slavonicích, vždyť přišli Němci?! Vždyť půjdete rovnou do vězení! Maminka vzala dva kufry a jely jsme vlakem do Dačic, mezi Slavonicemi a Dačicemi byly asi tři stanice. Zachránil nás Čech ve*

svátkem osvobození židovského národa z tyranského zajetí a zároveň slavnostní probouzení půdy a země. Svátek Roš hašana je židovský Nový rok, který se slaví 1. a 2. den měsíce tišri, tj. podle gregoriánského kalendáře zhruba období září až října. Tento den Mišna počítá jako den, od něhož se počítají roky židovského kalendáře. Podle židovské tradice byl v tento den stvořen svět.

¹⁰ Centrum vizuální historie Malach, interview s Normou Goralí, 14.12.1996, Baden Baden, Baden-Württemberg, Německo, kód: 23207, track 2.

¹¹ Tamtéž, interview s Ilse Deckelbaum, 6. 5. 1997, Montreal, Kanada, kód: 28713, track 1.

*vlak, který nás prohlásil za svoji rodinu. Vystoupily jsme v Dačicích a matka pronajala malý byt.*¹² Ilse Deckelbaum vzpomíná na stejnou událost následovně: *„Když přišli Němci, byly ve Slavonicích nacistické vlajky a květiny. Pamatuji si Hitlera na koni. Nikdy na Hitlera nezapomenu. Rakouská hranice byla za kopcem a náš dům byl blízko hranici. A dívala jsem se z okna a někdo přijížděl. Několik koní, auta. Když projeli, matka nás vzala na nádraží a byl to poslední vlak, který přejížděl do Čech. Zachránil nás Čech, který nás prohlásil za svoji rodinu – byl to průvodčí. Přijeli jsme do Dačic, kde jsme vystoupili. Čekala tam manželka průvodčího, bydleli jsme pak u toho průvodčího. Bylo to blízko nádraží, kde byla veliká zahrada.*¹³ Z obou vzpomínek je zjevná dramatická situace bezprostředně po obsazení města. Rodina je bez otce a v nejistotě utíká ze strachu před perzekucí na území Druhé republiky, do blízkých Dačic. Obraz útěku je přitom velmi podobný v paměti obou sester.

Následné osudy rodiny Mückových byly rovněž poměrně komplikované a dotkly se hned několika míst Protektorátu Čechy a Morava – Jihlavy a Brna, aby nakonec opět skončily ve Slavonicích. Matka s oběma dcerami šla nejprve k příbuzným do Jihlavy, poté ke své sestře do Brna. Z brněnského pobytu je i vzpomínka na projevy Křišťálové noci v Brně 20. listopadu 1938, ze sester na to podrobněji vzpomíná Ilse Deckelbaum: *„Před obsazením v roce 1939 jsem žili normálně, matka chodila do kaváren, občas nám něco přinesla. Jednou jsme dostali čokoládu, ale měli jsme strach, aby nebyla otrávená, panovala atmosféra strachu. Pamatuji si také křišťálovou noc v Brně, bylo mi sedm let, byla jsem přímo v té kavárně, kde byla vybita okna. Nevěděla jsem, co se vlastně stalo, lidé z kavárny utíkali. Pamatuji si název té*

¹² Tamtéž, interview s Normou Gorali, 14.12.1996, Baden Baden, Baden-Württemberg, Německo, kód: 23207, track 1.

¹³ Tamtéž, interview s Ilse Deckelbaum, 6. 5. 1997, Montreal, Kanada, kód: 28713, track 1.

*kavárny, bylo to 'Cafe Esplanade'. Matka byla velmi silná žena. Všichni utíkali, moje matka mě vzala dozadu do kuchyně a utíkali jsme přes kopec Špilberk, tehdy pršelo. Druhý den jsem nešla do školy. Poté jsem už do té školy nešla. Možná jsem ještě jeden měsíc chodila do jiné školy, ale nepamatuji si to, asi je to tím šokem. Poprvé jsem byla v šoku, když jsme utíkali přes nádraží ve Slavonicích, podruhé během křišťálové noci v Brně. Matka nás obě potom vzala a vysvětlila nám, co se to děje.“¹⁴ Otec Erich Mück rodinu navštěvoval, přičemž dlouhodobě žádal, aby se vrátily zpět do Slavonic. Nakonec se mu podařilo získat i úřední záštitu pobytu zbytku rodiny ve Slavonicích, aniž by byly perzekvovány. Právě nežidovský původ Ericha Mücka nakonec všechny zachránil a rodina opět žila od roku 1939 ve Slavonicích. Na návrat vzpomíná opět mladší Ilse Deckelbaum: „*Odjeli jsme autem s otcem zpět, cesta trvala kolem dvou až tří hodin, Brno není od Slavonic tak daleko. Po návratu bylo druhý den vše tak jako předtím. Nic se nezměnilo, restaurace fungovala, pivo se točilo, všechno bylo v pořádku. Až o pět nebo šest měsíců později přišel dopis, že nesmíme s maminkou jako Židé do podniku, zůstávali jsme vzadu a jen otec chodil pracovat do restaurace. Zůstávali jsme v domě a nikam jsme nechodili.“¹⁵ Norma Goralí vzpomíná na válečné období ve Slavonicích velmi podobně: „*Během války jsme zůstávali doma, nechodili jsme ven. Nemohli jsme chodit na ulici. Byli jsme jediní Židé ve městě, ale nemohli jsme chodit do školy. Chtěla jsem být doktorkou, ale všechny ideály jsem ztratila. Za války jsme neměli hlad, ale rodina neměla peníze. Chodily jsme do lesa brzy ráno sbírat houby, borůvky, až večer jsme se za tmy vracely, náš dům byl naštěstí na kraji města, tak nás nikdo neviděl. Takto jsme žili do konce války.“¹⁶***

¹⁴ Tamtéž, track 2.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Tamtéž, interview s Normou Goralí, 14.12.1996, Baden Baden, Baden-Württemberg, Německo, kód: 23207, track 2.

Rodina obývala během válečného období pouze dvě místnosti ze svého velkého domu. Do jejich domu byl totiž nasazen arizátor – vídeňský obchodník se dřevem Schulz, který zde bydlel i s mladou manželkou. Majetkové poměry v rodině Mückově byly nakonec vyřešeny tak, že Irma Mücková převedla svůj podíl na manžela Ericha Mücku, a to právě proto, aby nedošlo vzhledem k jejímu židovskému původu k jeho zabavení. Soužití říšského Němce s židovskou manželkou a dcerami přinášelo však Erichu Mückovi i nemalé problémy. Byl několikrát vyšetřován, vězněn a poslán do pracovního tábora. Ilse Deckelbaum vzpomíná: *„Otec byl vyšetřován. Bylo mi sedm či osm a šla jsem ven bez hvězdy. Nesla jsem nějaké potraviny a chytil mě policista. Pustil mě, ale později měl udal. Otce pozvali k soudu, že je odpovědný za nošení hvězdy u nás. Myslela jsem si, že se nic nestane, že tak malou holku nezavřou. Ale nakonec otce zavřeli na šest měsíců za můj prohřešek. Slyšeli jsme potom, jak Schulzová mluví telefonicky s někým z Waidhofenu, že až k nám přijde gestapo příště, budou už Schulzovi náš dům vlastnit.“*¹⁷ Erich Mück byl vězněn i na konci války v pracovním táboře v Dolním Rakousku a domů se vrátil těsně před osvobozením. Následkem několika pobytů v těchto zařízeních vážně onemocněl a v roce 1947 komplikacím podlehl v nemocnici v Brně. Dcery vzpomínají, že měl ještě před koncem války velké plány, že po válce odejde rodina do Ameriky, ale nakonec k tomu nedošlo. V každém případě se rodině Mückově podařilo přežít těžké období druhé světové války, avšak nové období po roce 1945 přineslo rodině nové těžkosti, nikoliv tolik vytouženou svobodu.

Irma Mücková se ke konci války bála o své dcery a rodina se tak skrývala jak před ustupujícími německými jednotkami, tak před prvními jednotkami Rudé armády. Po deseti dnech po osvobození Rudou armádou se vrátily domů a matce se naštěstí

¹⁷ Tamtéž, interview s Ilse Deckelbaum, 6.5. 1997, Montreal, Kanada, kód: 28713, track 3.

podářilo spřátelit se se sovětským důstojníkem, který byl židovského původu. Nastěhoval se k rodině Mückově, a tak byla rodina před případnými útoky ruských vojáků chráněna. Ne tak ostatní německé ženy ve Slavonicích, jak stručně vzpomíná Ilse Deckelbaum: „*V noci nebylo slyšet nic jiného než křik, jen křik.*“¹⁸ Vzhledem k německému původu otce se však Mückovi okamžitě dostali do problémů s československou státní správou. Bylo na ně totiž pohlíženo jako na Němce. Norma Gorali se tomuto období věnuje v této své vzpomínce: „*Na podzim 1945 jsme dostali dopis o konfiskaci majetku ze slavonické radnice, že do konce roku musíme odejít z ČSR. Jako důvod bylo uvedeno, že jsme Němci. Nevěděli jsme, co budeme dělat.*“¹⁹ Její sestra Ilse na tuto událost vzpomíná následovně: „*Byli jsme Němci, měli jsme jít proto také do odsunu, i přesto, že byl otec nemocen. Matka šla se sestrou na radnici, odkud volali do Jihlavy ohledně židovské agendy. Vrátili jsme se domů a směli zůstat na místě. Učila jsem se rusky, učila jsem se hrát tenis. Bylo mi čtrnáct. Vrátila jsem se do školy. Chodila jsem do české školy ve Slavonicích.*“²⁰ I přesto, že rodina nemusela do odsunu, byl jim zabaven majetek i živnost, protože byly napsány na Ericha Mücka, který nebyl Žid, ale Němec. Rodina proto odchází na konci roku 1945 opět ke svým příbuzným do Brna.

Brněnskou anabázi zmiňuje Norma Gorali následovně: „*Pamatuji si okno toho auta, sníh, mráz, cestu do Brna. V šest ráno jsme přijeli do Brna, do malého bytu. Nemohli jsme se ještě ubytovat, nic nebylo úředně potvrzeno. Trvalo to čtyři týdny, než se vše vyřešilo a mohli jsme mít malý byt. Matka byla v té době také v nemocnici. Začala jsem se učit anglicky. Na ulici jsme nemluvili německy, pomáhala nám židovská komunita. Báli jsme se mluvit*

¹⁸ Tamtéž, track 4.

¹⁹ Tamtéž, interview s Normou Gorali, 14.12.1996, Baden Baden, Baden-Württemberg, Německo, kód: 23207, track 4.

²⁰ Tamtéž, interview s Ilse Deckelbaum, 6. 5. 1997, Montreal, Kanada, kód: 28713, track 4.

německy. Dodnes se bojím mluvit nahlas německy na veřejnosti. ²¹
Poválečná atmosféra byla velmi protiněmecky vyostřená, což se nezměnilo ani po únoru 1948. Ilse Deckelbaum si proto zachovala velmi odmítavý postoj vůči Československu a konkrétně i proti komunistické straně: „*Čeští komunisté se vůči nám chovali stejně jako nacisté. Byli jsme vyhazováni z různých míst. Němečtí Židé byli diskriminováni.*“ ²² Tato situace byla jistě i důvodem pro rozhodnutí rodiny opustit Československo. To se uskutečnilo v roce 1949, kdy došlo k jejich vystěhování do Izraele. Absolvovali cestu přes Itálii, a poté po moři do Izraele. Ilse Deckelbaum to komentuje lapidárně: „*Osvobození nepřišlo s koncem války, osvobození přišlo až v Izraeli.*“ ²³

Norma Gorali se v Izraeli pustila do podnikání a otevřela si v Tel Avivu módní salon. Ilse Deckelbaum studovala architekturu. Ani jedna z nich nakonec v Izraeli nezůstala, první z nich odešla do Německa, druhá do Kanady. Jejich životní osudy dobře ilustrují složité peripetie dějin 20. století ve středoevropském regionu. Jejich židovský původ jim začal uvnitř německého etnika ve Slavonicích komplikovat život až s příchodem nacismu, zažívají projevy antisemitismu, po obsazení pohraničí dokonce utíkají ze svého města. Vzhledem k tomu, že jejich otec nebyl Žid, nedostali se přímo do soukolí holocaustu, na rozdíl od svých příbuzných, např. jejich teta Ella Lichtwitzová (nar. 1903) odešla transportem, U Brno – Terezín 28. ledna 1942 a poté zahynula v transportu Ab Terezín – Izbica ze 17. března 1942. ²⁴ Poválečné osudy bohužel naopak ovlivnil německý charakter rodiny, kdy přišli o majetek a z odsunu byli vyňati jen z důvodu židovského původu. V

²¹ Tamtéž, interview s Normou Gorali, 14.12.1996, Baden Baden, Baden-Württemberg, Německo, kód: 23207, track 4.

²² Tamtéž, interview s Ilse Deckelbaum, 6. 5. 1997, Montreal, Kanada, kód: 28713, track 4.

²³ Tamtéž.

²⁴ Stehlík, M.: Slavonické dvacáté století 1900 – 1960, Dačice 2009, s. 66.

Československu po roce 1948 neviděli perspektivu a odešli do Izraele.

Na závěr každého interview Nadace Shoah jsou vždy vzpomínající vyzváni, zda nechtějí předat dalším generacím nějaký odkaz. Ilse Deckelbaum odpovídá s jistou skepsí, ale zároveň se silnou životní zkušeností: *„Odkaz? Rada? Ne. Když mi moje matka dávala rady, byly většinou špatné, důležitý je instinkt. Ten vás dovede velmi, velmi daleko. Proč jsem přežila? Protože jsem chtěla žít, protože jsem chtěla jít dál. A proč je důležité vyprávět příběh mého života? Je to důležité, protože kdo prošel tolik zemí, potkal tolik lidí, může předat dál zkušenost, může upozornit na to, že se to může stát znovu a může se to stát někomu jinému, je toho stále plno na celém světě. Dnes jsme všichni nervózní, když čekáme pár minut na lístek do divadla, ale my jsme na mnoho věcí museli čekat měsíce i roky.“*²⁵

²⁵ Centrum vizuální historie Malach, interview s Ilse Deckelbaum, 6. 5. 1997, Montreal, Kanada, kód: 28713, track 5.